

HZ. ALİ-KAHKAHA SULTAN CENK-NÂMESİ'NDE RÜYA

Erdem SARIKAYA*

Öz: Hz. Ali'nin tarihî ve menkıbevi kişiliği etrafında teşekkül eden cenk-nâmeler, Anadolu sahası Türk edebiyatında 13-14. yüzyıllardan itibaren görülen edebî türlerdendir. Bu eserlerde, Anadolu insanının belleğinde Hz. Ali tasavvuru somutlaşır. Bugün müellifi belli Hz. Ali cenk-nâmelerinin yanı sıra müellifi belli olmayan pek çok cenk-nâmenin varlığı da bilinmektedir. Bu metinlerde rüyalar, edebî öge olarak kullanılmaktadır. 14. yüzyıla ait müellifi bilinmeyen mesnevilerden Hz. Ali-Kahkaha Sultan Cenk-nâmesi'nde de bir edebî rüya metni tespit edilmiştir. Hz. Ali'nin askerlerinin gördüğü bu rüya, daha önce nitelikleri bakımından incelenmemiştir. Bu makalede tespit edilen bu rüyanın motif yapısı, masallarla benzerlik tarafları, tasnif gruplarındaki yeri, yapısı, edebî nitelikleri, sembolü, tabir-tabirci ilişkisi ve sonuçları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Sözcükler: klâsik Türk edebiyatı, cenk-nâme, rüya

Dream Vision in Hz. Ali-Kahkaha Sultan Cenk-nâmesi

Abstract: The cenk-names formed around Hz. Ali's historical and legendary personality are visible in Anatolian Turkish literature in the 13th-14th centuries. It is one of the literary genres that have been seen since centuries. In these works, the image of Hz. Ali becomes concrete in the memory of the Anatolian people. Today, in addition to the Hz. Ali cenk-names whose authors are known, it is also known that there are many cenk-names whose authors are unknown. In these texts, dreams are used as literary elements. A literary dream text was also identified in Hz. Ali-Kahkaha Sultan Cenk-nâmesi, one of the masnavis by an unknown author dating back to the 14th century. This dream seen by Hz. Ali's soldiers has not been examined before in terms of its qualities. This article will focus on the motif structure of this dream identified, its similarities with fairy tales, its place in classification groups, its structure, literary qualities, symbol, interpreter-interpreter relationship and its results.

Keywords: classical Turkish literature, cenk-nâme, dream vision

* Doç. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, E-posta: dr.erdemsarikaya@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8402-5085.

Giriş

Rüya, uykuya da yarı uykuya yarı uyanıklık hâli sırasında vücudtaki kimyasal tepkimelere bağlı olarak meydana gelen, gündelik olayların yanı sıra beynin kurgularından da yararlanan, zaman içinde zaman ve mekân içinde mekân yönüyle zenginleşen ya da daralan sembolik görüntüler ve olaylardır. Klâsik Türk edebiyatı nazım şekillerinden mesnevilerde rüya, ana metin içerisinde anlatılan birtakım olayların başlamasını, devam etmesini ya da yön değiştirmesini sağlar. Küçük hikâye tarzına yakın bir yapıyla oluşturulmuş, dil ve anlatım özellikleri yönüyle masallara yaklaşmakla beraber klâsik Türk edebiyatının beslendiği tüm kaynaklardan da faydalanan bu metinler, edebî rüya metinleri olarak isimlendirilebilir (Sarıkaya, 2017, s. 39 ve 485). Edebiyat tarihimizdeki ilk edebî rüya örneği, *Kutadgu Bilig*'teki Odgurmuş'ın rüyasıdır (Sarıkaya, 2016, s. 345-370). Bu metinler; masallara benzerlik tarafları, kaynakları, rüya tasniflerindeki yeri, yapıları, edebî nitelikleri, sonuçları, sembolleri ve tabir-tabirci ilişkileri bakımından tahlil edilebilir.

Rüyaları öge olarak kullanan edebî türlerden bir tanesi de cenk-nâmelerdir. Anadolu sahasında gelişen Türk edebiyatında 13. yüzyıldan itibaren örnekleri görülen cenk-nâme türü, devrin yaşam üslubu ve toplum yapısına uygun şekilde tarihî gerçeklerin kurmaca öğelerle zenginleştirildiği, ideal insan tipine ait özelliklerin anlatıldığı savaş ve kahramanlık hikâyeleridir (Çetin, 1997, s. 31). Telif, tercüme ve adapte yoluyla edebiyat tarihimize kazandırılan bu eserlerde Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki mücadeleler, İslami kabullere uygun olarak işlenir (Sarıkaya, 2019, s. 9-10). Bu nedenle cenk-nâme türü, İslam'ın yayılma efsaneleri olarak tanımlanabilir (Toprak, 2016, s. 8).

Cenk-nâmeler, klâsik Türk edebiyatı ile halk edebiyatının tamamen ayrılmadığı dönemin edebî kabullerini yansıtır (Köprülü, 1990, s. 28-32). Bu eserlerde tarihî gerçeklikler zemininde hayalî olaylar anlatılır. Belli bir mekânda ve geniş halk kitleleri önünde okunmaları, onları İslam öncesi Türk kültür kabullerinden kaynağını alan bir geleneğin devamı hâline getirir (Öztürk, 2003, s. 131-135). İslam'ı kabul eden halka dinin gereklerini özlü bir şekilde öğreten cenk-nâmeler, ayet ve hadis iktibaslarının yanı sıra okuyucu/ dinleyiciye ileticeği fikri örneklendirecek kıssa ve menkıbeleri de içerdiğinden 13-14. yüzyılların popüler eğilimlerini yansıtan menkıbe türünden de beslenir (Ocak, 1992, s. 30).

Halk ve yöneticiler, 13. yüzyılda kopuzla kahramanlık hikâyeleri söyleyen ozanlara rağbet gösterirler. Bu nedenle ozanlar, İslami geleneğe kaynağını alan kahramanlık hikâyelerini de anlatmaya başlarlar. 14. yüzyıldan itibaren halk arasında yayılan bu hikâyelerin merkezinde, zamanla menkıbevi özellikler de kazanan Hz. Ali'nin tarihî hayatı vardır. O, bu eserlerde mücadeleleriyle gazi tipini temsil ederken, manevi değerlere önem vermesi bakımından da veli tipinin özelliklerini taşır. Alp, gazi ve veli tiplerinin özelliklerini yansıtmaları nedeniyle Hz. Ali, Türk düşünce hayatındaki sürekliliği ve değişimleri de gösterir (Tanpınar, 1977, s. 95).

Hz. Ali cenk-nâmeleri, başlangıçta sözlü geleneğe anlatılıp daha sonra yazıya geçirilen anonim nitelikte veya bir yazara atfedilen eserlerdir (Çetin, 2013, s. 213-221). Onların destan, efsane, masal, halk hikâyesi ve menkıbe gibi edebî türlerle ilişkili olduğu görülür. Bununla beraber bu hikâyeler, bir olay ya da olay zincirini kişiye bağlı olarak anlatmaları, kurmaca öğelerle zenginleşmeleri, ideal insan tipine ait nitelikleri işlemeleri ve ahlaki davranış merkezli olmaları yönüyle kahramanlık anlatılarıyla da ciddi ortaklıklar taşır (Yıldırım, 2016, s. 423-442).

Edebiyatımızdaki cenk-nâme örnekleri arasında yer alan *Hz. Ali-Kahkaha Sultan Cenk-nâmesi*; 14. yüzyıla ait, Sultan II. Murat devri öncesinde kaleme alınmış, müellifi ve istinsah tarihi belli olmayan mesnevilerdendir (Çelebioğlu, 1999, s. 101 ve Buluç, 2007, s. 56). Aruzun fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün kalıbıyla yazılmış 622 beyitten oluşan eserin olay örgüsünü şöyle özetleyebiliriz (Sarıkaya, 2019, s. 161-276):

Hz. Muhammed, İslam'ı bizzat kendisinden öğrenen dostlarıyla mescidinde otururken bir delikanlının ağlayıp inleyerek geldiğini görür. O delikanlı, ah edip Hz. Peygamber'den yardım ister. Tanrı'nın elçisi, ona içinde bulunduğu hâlin nedenini sorar. Bunun üzerine delikanlı, Benî Zâhir kabilesinden olduğunu söyler. Halkının tamamı, Müslüman olmuştur. Medine'ye iki gün uzaklıkta, Benî Alka (Alkame) kalesi vardır. Bu kalenin beyi, Kahkaha isminde bir gayrimüslimdir. Kahkaha, yüz bin askerden oluşan ordusunu toplar. Bir gece baskınıyla Benî Zâhir kabilesi halkının bir kısmını öldürür. Delikanlı, yaşadıkları zulmü anlatmak ve Kahkaha'dan şikâyetçi olmak için geldiğini söyleyerek sözlerini bitirir. Hz. Muhammed, delikanlının anlattıklarına üzülür. Dostlarına, bu zulmün cezasını kimin götüreceğini sorar. Mescitte hazır bulunanlardan Hâlid b. Velîd, Sa'd b. Vakkâs ve Hâlid b. Sa'îd, ayağa kalkarlar. Hz. Peygamber'in yardımıyla bu işi, başarabileceklerini söylerler. O gece evlerine gidip hazırlık yaparlar. Ertesi sabah Hz. Muhammed'in huzuruna gelirler. Tanrı'nın elçisi, her birine bin tane asker verir. Böylece üç sahabe ve askerler, yola çıkarlar. Kahkaha Sultan, yol üzerindeki karakolu sayesinde İslam elçilerinin geldiğini öğrenir. Bunun üzerine askerlerini onların yolu üzerinde pusuya koyar. Kalesinin surlarını ise savaş aletleriyle donatır. Üç sahabe, Kahkaha Sultan'ın kalesine ulaşırlar. Kahkaha, şiddetli çarpışma ve zorlu bir mücadelenin ardından üç sahabeyi esir eder. Gayrimüslim ordusunun zulmünden kurtulan askerler, Medine'ye gelirler. Hz. Muhammed'e ağlayarak olanları anlatırlar. Tanrı'nın elçisi duydukları nedeniyle kaygılı bir hâlde otururken içeriye Hz. Ali girer. O, İslam askerlerinin başına gelenleri öğrendiğinde öfkelenir. Hz. Peygamber'den izin alır. Daha sonra eşi Fâtıma'nın yanına gelir. Olayları ona anlatır. Fâtıma, önce razı olmasa da sonunda Hz. Ali'ye izin verir. Bunun üzerine hazırlık yapan Hz. Ali, yirmi savaşçısını silahları ve at takımlarıyla sandıklara koyar. Sandıkları develere yükleyip yola çıkar. Bir süre sonra Kahkaha Sultan'ın kalesine varır. Kalenin karşısında atından inip makamını kurar. Develerin yüklerini çözer. Halk, tanımadıkları bir kişinin develerindeki yükleri kalenin önünde indirdiğini Kahkaha'ya iletir. Mukâtil, sultanın emretmesi üzerine Hz. Ali'nin yanına gelip ona kim olduğunu ve yüklerindeki sorar. Hz. Ali, kendisini Nasr-ı Arab olarak tanıtır. Sandıklarındaki at takımı ve silahlarla şehirden şehre gezip askerlere savaş sanatının inceliklerini öğrettiğini ve hükümdarın adaletini işittiği için geldiğini söyler. Mukâtil, bu sözlere inanmaz. Onun Haydar-ı Kerrâr olduğunu ve bu durumu sultana iletceğini söylemesi üzerine Hz. Ali, hançerini çekerek onu atından indirir. Mukâtil, canını bağışlamasını ister. Hz. Ali'nin emretmesi üzerine kelime-i şahadet getirip Müslüman olur. Hz. Ali, İslam elçilerinin hayatta olduklarını ve zindanda esir olarak tutulduklarını Mukâtil'den öğrenir. Ondan kendisini sultanın huzuruna ulaştırmasını ister. Mukâtil, sarayın önünde yüklerini çözen savaşçının huzura gelme isteğini Kahkaha'ya ulaştırır. Sultanın da izin vermesi üzerine Hz. Ali, Mukâtil ile saraya gelir. Kahkaha Sultan, Hz. Ali'nin bir odaya yerleştirilmesini ve develerindeki yüklerin indirilmesini emreder. Daha sonra sofralar ve temiz elbiseler getirilir. Beraberce oturup eğlenirler. Yatsı vakti Kahkaha'nın emriyle hizmetkârlar, Hz. Ali'yi dinlenmesi için odasına götürürler. Hz. Ali, odada tek başına kaldığında ellerini vurarak sandıkların kapaklarını açar. Askerler, onun etrafında toplanırlar. Yemek yiyip ibadet ederler. Bir süre

uyurlar. Sabah namazı vaktinde tekrar sandıkların içerisine girerler. Sabah vakti beyleriyle kalenin dışına çıkıp bir süre etrafı seyreden Kahkaha Sultan, geri döndüğünde iki yüz askerle Hz. Ali'nin yanına gelir ve ondan bu kullarına askerlik sanatının inceliklerini öğretmesini ister. Hz. Ali, onları eğitir. Zamanla hüner sahibi olan bu askerler, bir gece rüyalarında Hz. Muhammed'i görürler. Onun yönlendirmesiyle İslam'ı kabul eden bu askerler, uyandıklarında Hz. Ali'nin huzuruna gelip ondan kelime-i şahadeti öğrenirler. Bunun üzerine Hz. Ali, Mukâtil'in de Müslüman olduğunu onlara açıklar. Kahkaha, günün birinde askerlerinin hünerlerini görmek ister. Hz. Ali, askerleriyle huzura gelir. Meydana çıkıp kılıç, mızrak ve ok ile bazı oyunlar gösterir. Kahkaha Sultan, ona kullarının da bu hünerleri öğrenip öğrenmediklerini sorar. Hz. Ali, ondan birkaç gün beklemesini ister. Daha sonra askerlerin hünerlerini görebileceğini de sözlerine ekler. Bunun üzerine Kahkaha, Hz. Ali'nin Kara Zengî isimli yiğitle savaşmasını emreder. Hz. Ali, zorlu bir mücadelenin ardından Kara Zengî'yi öldürür. Kahkaha, savaşçısının öldürülmesine son derece üzülür. Hz. Ali, Kahkaha'ya bu durumun telafisi olmadığını, ancak düşmanlarını üzerine göndermesi hâlinde onları da öldüreceğini ve bu sayede kendisini bağışlayacağını söyler. Kahkaha, benzeri olmayan üç şöhretli İslam savaşçısının elinde esir olduğunu söyleyip Hz. Ali'den onları öldürmesini ister. Hz. Ali, Kahkaha'nın isteğini kabul eder. Üç sahabe zindandan geldiklerinde Hz. Ali, onların bağlarının çözülmesini ve ellerine kılıç verilmesini ister. Hizmetkârlar, üç sahabeye kılıç verirler. Ancak savaş meydanında bir mücadele olmaz. Bu sırada Hz. Ali, kendisini Kahkaha'ya tanıtır. Onu ve yanındakileri İslam'a davet eder. Davetinin geri çevrilmesi üzerine Hz. Ali, üç sahabe, iki yüz asker ve sandıklar içerisinde gizlenen yirmi yiğit, Kahkaha Sultan'ın ordusuyla savaşmaya başlarlar. Eserin son kısmında Hz. Ali, Kahkaha'yı öldürür. Mukâtil'i onun yerine sultan ilan eder. Hz. Ali, üç sahabe ve şehrin hazineleriyle Medine'ye dönüp Hz. Peygamber'e başından geçen olayları anlatır.

Hz. Ali-Kahkaha Sultan Cenk-nâmesi'nde, askerlerin gördüğü bir rüya anlatılır. Bu çalışmada, söz konusu edebî rüya metni; edebî, sosyal ve dinî açıdan tahlil edilecektir.

1. İnceleme

Çalışmanın bu kısmında rüya; olay örgüsü, motif ve masalla benzerlik tarafları, kaynakları, sınıflandırma grupları, tahlil, tabir-tabirci ilişkisi ve sonuçları olmak üzere altı alt başlıkta incelenecektir.

1.1. Rüyanın Olay Örgüsü

Hz. Ali-Kahkaha Sultan Cenk-nâmesi'nde, askerlerin gördüğü rüyanın olay örgüsü kısaca şöyledir:

Kahkaha Sultan, beyleriyle beraber ata binip kale kapısından bir süre etrafı seyreder. Daha sonra tamamı, tekrar kaleye dönerler. Kahkaha, iki yüz askerini alıp Hz. Ali'nin yanına gelir. Hz. Ali, sultanın geldiğini görüp yerinden kalkar. Ona doğru dua ederek yürür. Kahkaha, Hz. Ali'ye yanında getirdiği kullarına sanatından ve bildiği hünerlerinden öğretmesini istediğini söyler. Sevdiği ve kendilerini bin ere vuran bu kullarına askerlik sanatının inceliklerini öğretmesiyle Tanrı'nın elçisinin ordusuna hücum edebilecektir. Sünnileri öldürmek, Ali'nin ise başını kesmek istemektedir. Bu askerlerin orada kendisi için savaşmasını ve Sünni ordusunu mağlup etmesini beklemektedir. Yanında getirdiği askerler, yiğit savaşçılardır. Askerlik becerilerini gerektiği gibi öğrendiklerini gördüğünde ona yüz bin akçeyle yiyecek, hayvan ve hazine vereceğini sözlerine ekler. Hz. Ali, sultanın söylediklerini yapacağını, bütün becerilerini onlara öğreteceğini; ok, yay ve kılıç oyunlarını bilmelerini ve her birinin dünyayı emri

altına alan bir hükümdar gibi savaş kahramanı olmalarını istediğini söyleyerek cevap verir. Kahkaha, Hz. Ali'ye dua edip sarayına gider.

Hz. Ali, yanında kalan iki yüz askere ok, yay ve kılıç oyunlarını gösterir. Onlara her gün eğitim verir. Böylece askerler, cömertlikle iyilik gördükleri için bir an bile yanından ayrılmayı istemeyecek şekilde Hz. Ali'yi severler. Onun hizmetkârı olurlar. Onlar, iyi birer asker hâline geldiklerinde bir gece rüyalarında Hz. Muhammed'i görürler. Askerlerin tamamı, Hz. Muhammed'in önünde işaret parmaklarını yukarıya doğru kaldırıp kendi istekleriyle Müslüman olurlar. Tanrı'nın elçisi, askerlerden ayağa kalkmalarını ve tan ağardığında Hz. Ali'nin yanına gitmelerini ister. O, askerliği öğrettiği gibi doğru yolu da gösterecek, cennete girmeleri ve Tanrı'nın yüzünü görmeleri için yardım edecektir. Kendisi de onlara şefaathçi olacaktır. Hz. Muhammed, askerlerden Hz. Ali'yle gaza etmelerini ve her yere yanında gitmelerini ister. Askerler, canlarının yoluna feda olacağı cevabını verirler. Bu sırada, bir saray içerisinde dopdolu ışık görüp pek çok kez salavat getirirler.

Askerler, Hz. Ali'nin yanına gidip önünde saygıyla yere eğilirler. Ondan din inancıyla şehitliğin nasıl olacağını öğretmesini isterler. Hz. Ali, kendisini kimin söylediğini sorar. Askerlerin tamamı, Hz. Muhammed'in söylediği cevabını verirler ve gördükleri rüyayı anlatırlar. Hz. Ali, onlara kelime-i şahadeti öğretir. Böylece tekrar Müslüman olurlar. Vezir Mukâtil'in de Müslüman olduğunu açıklayan Hz. Ali, dostların tamamını kurtarabilmek için gayrimüslimlerle mücadele edeceklerini söyler. Beraberce hazırlık yaparlar.

1.2. Rüyanın Motif ve Masalla Benzerlik Tarafları

Edebî rüya metinleri, mesnevilerin içerisinde küçük hikâye tarzına benzer şekilde kaleme alınmış, bütünlüklü ve kendine özgü yapıda oluşturulmuş anlatı ögeleridir. Bu metinler, içerdikleri ögeler ve anlatı nitelikleri bakımından daha çok masallara yaklaşır. Rüyalarda olduğu gibi edebî rüya metinlerinde de rüya sahiplerinin zaman ve mekânın bağlayıcılığından kurtularak kuvvetlerinin yetmeyeceği işler yaptıkları, olağanüstü bir şekilde olaylardan haberdar oldukları, çeşitli zorlukların çözüm yollarını öğrendikleri ve karşılaştıkları zıtlıklar nedeniyle hayrete düştükleri görülür. Edebî rüya metinlerinin bu özellikleri, onları aynı zamanda masallara da yaklaştıır.

Hz. Ali-Kahkaha Sultan Cenk-nâmesi'ndeki askerlerin rüyasının motif yapısı şöyledir:

a. Hazırlık

Kahkaha Sultan'ın Hz. Ali'ye eğitmesi için verdiği iki yüz asker, gerektiği gibi silah kullanan birer yiğit olduktan sonra bir gece yatarken rüya görürler.

b. Rüya

Askerler, rüyalarında Hz. Muhammed'in geldiğini görüp Müslüman olurlar.

c. Uyanış ve Rüyanın Anlatılması

Askerler, uyanıklarında Hz. Ali'nin yanına gelirler.

d. Sonuç

Hz. Ali'nin önünde tekrar kelime-i şahadet getiren askerler, Kahkaha Sultan'ın yanında esir olan İslam elçilerini kurtarmaya karar verirler.

Eserdeki edebî rüya metni, rüya sahipleriyle ilgili hazırlık aşaması içeren rüyalandır. Askerler, uyanmalarının ardından Hz. Ali'nin yanına gidip gördükleri rüyayı ona anlatırlar. Daha sonra rüya, iki farklı sonuca bağlanır. Gayrimüslim olan bu

kişilerin, rüyalarında olağanüstü bir şekilde Hz. Muhammed'i görmeleri ve Müslüman olmaları ise edebî rüya metnini masallara yaklaştırır.

1.3. Rüyanın Sınıflandırılması

Bu başlıkta edebî rüya metni; İslami kabullere, kaynaklarına ve yapısına göre ayrı alt başlıklarda sınıflandırılacaktır.

1.3.1. İslami Kabullere Göre Rüyanın Sınıflandırılması

İslami kabullere göre rüyalar; rahmanî-sadık, nefsanî-fizyolojik ve şeytanî-kâzib olmak üzere üç başlık altında sınıflandırılabilir. Rahmanî-sadık rüyalar; ilahî kaynaklı, görüldüğü gibi gerçekleşen ve tam anlamıyla doğru rüyalar. Salih kişiler için ilhamın gerçekleşme vasıtası olan ve vahyin özellikleriyle benzeşen bu tür rüyaların, peygamberliğin kırk, kırk altı ya da yetmiş parçasından biri olduğu kabul edilir (Er-Rudâni, 2009, s. 80 ve Kocaer, 2005, s. 282). Nefsanî-fizyolojik rüyalar, nefsin telkinleriyle meydana gelen, canlılığın gereklerinden kaynağını alan, ruh-madde ilişkisinin sonucu olan deneyimlerdir (Türkoğlu, 2001, s. 75 ve Yücesoy, 2001, s. 51-52). Şeytanî-kâzib rüyalar ise şeytanın telkinleriyle görülen ya da dış etkenlerden kaynağını alan korku, fitne, aldatma ve kıskançlığa sevk eden rüyalar (Özarlan, 2009, s. 96-101 ve Akot, 2011, s. 95).

Hz. Ali-Kahkaha Sultan Cenk-nâmesi'ndeki edebî rüya, İslami kabullere göre rahmanî-sadık rüyalar arasında sınıflandırılabilir. Askerler, rüyalarında Hz. Muhammed; gerçek hayatta ise Hz. Ali'nin yönlendirmesiyle Müslüman olurlar. Bununla beraber rüyada Hz. Muhammed'in, askerlere Hz. Ali'den eğitim almalarının cennette Tanrı'nın cemalini görmeleri için yardım edeceğini, kendisinin ise onlara şefaathçi olacağını ve Hz. Ali ile hareket edip İslam elçilerini kurtarmalarıyla cennete ulaşacaklarını söylemesi dikkat çeker. Bu, okuyucunun doğrudan bilgisine sahip olabileceği bir ifade değildir. Rüyanın rahmanî-sadık olması, metnin alt yapısında Âli İmrân suresinin "Allah yolunda öldürülmüş olanları ölümler sanma sakın. Hayır! Onlar diridirler. Rablerinin katında rızıklandırılıyorlar" mealindeki 169. ayetine yapılan telmihle desteklenir (Öztürk, 2018, s. 76).

348. Ol size ta'lim iden-durur 'Alî/ Hem size ol gösterür togrı yolu

349. Delîl ola cennete girmeklige / Size Tanrı didârın görmeklige

350. Ben dahî size şefâ'at eyleyem/ İki cihânda sizünle bileyem (Sarıkaya, 2019, s. 226)

1.3.2. Kaynağına Göre Rüyanın Sınıflandırılması

Hz. Ali-Kahkaha Sultan Cenk-nâmesi'nde anlatılan askerlerin rüyası kaynağını İslam tarihinden alır ve figüratif özellikler gösterir. Rüya, konusu itibariyle değerlendirildiğinde dinî-tasavvufi konulu eserlerde görülen örneklerine yaklaşıp. Bu nedenle rüyanın kaynağını tam olarak belirleyebilmek imkânsızdır.

1.3.3. Yapısına Göre Rüyanın Sınıflandırılması

Edebî rüya metinleri, rüya sahibiyle ilgili hazırlık bölümünün bulunup bulunmamasına göre yapı bakımından iki grupta sınıflandırılabilir (Sarıkaya, 2017, s. 235).

Hz. Ali-Kahkaha Sultan Cenk-nâmesi'ndeki askerlerin rüyası, yapı bakımından hazırlık aşaması içeren rüyalardandır. Rüya, hazırlık→rüya→uyanış ve rüyanın anlatılması→sonuç bölümlerinden oluşur.

1.4. Rüyanın Tahlili

Askerlerin rüyası, edebiyatımızda örnekleri görülen din değiştirme deneyimlerinden biridir. Mesnevi kahramanlarının Hz. Muhammed'i rüyada görmelerinin ardından

kendilerine yapılan daveti geri çevirerek inançlarını sürdürmeleri ya da din değiştirmelerine dair örneklere sıklıkla rastlanır. Örneğin 14. yüzyıl sanatkârlarından Fahrî'nin *Husrev ü Şîrîn* isimli mesnevisindeki üçüncü rüyasında Husrev, aydınlık bir gecede Hz. Muhammed'in geldiğini görür. Hz. Muhammed, onu yavaş bir sesle İslam dinine davet eder. Ancak Husrev, bu isteği geri çevirir.

4587. Ki dünlerde bir aydın gice nâ-gâh / Düşinde Mustafâ'yı gördi ol şâh

4588. Binüp bir tâzîye yortup gelürdi / Yüzi nûrı şehün gözin alurdi

4589. Didi arkuncak ana iy yigâne / Dut İslâm'ı bırak küfri yabana

4590. Cevâbın didi olmayınca başsuz / Dînümden sanmagıl kim döndürem yüz (Güneş, 2010, s. 698-701)

Bununla beraber dinî-tasavvufî mesnevilerde gayrimüslim kahramanlar, Hz. Peygamber'in davetine icabet ederler ve din değiştirirler. Mevlidlerde anlatı ögesi olarak kullanılan Yahudi kadın ve eşinin rüyaları, Hz. Muhammed'in daveti üzerine rüya sahibinin din değiştirdiği deneyimlere örnek verilebilir (Sarıkaya, 2022, s. 1156-1230). *Hz. Ali-Kahkaha Sultan Cenk-nâmesi*'nde askerler, rüyalarının ardından Müslüman olurlar. Rüyanın aynı anda pek çok kişi tarafından görülmesi, bu deneyimi telepatik rüyalardan ayırır.

362. İki yüz kul çünkü Müselmân olur / İşt imdi 'Alî anda ne kılır (Sarıkaya, 2019, s. 229)

Kahkaha Sultan'ın etrafı seyredip kaleye dönmesi, askerleri yanına alıp Hz. Ali'ye gelmesi ve onları niyetini de açıklayarak savaşçılık hünerlerini öğretmesi için Hz. Ali'ye emanet etmesi edebî rüya metninin hazırlık aşamasını oluşturur. Rüya, uyanış, rüyada görülenlerin anlatılması ve sonuç aşamaları da kronolojik olarak birbirini izler.

Metnin tamamı, üçüncü tekil şahıs tanrıbilici anlatıcıyla anlatılır.

344. Düşde gördiler ki Muhammed gelür / İki cihân halkına rahmet gelür (Sarıkaya, 2019, s. 225)

Anlatıcı, rüyanın hazırlık aşamasında diyaloglara yer verir. Tahkiyeye dayalı eserlerde okuyucu, diyalog parçalarıyla olay, duygu ve düşüncelere aracı olmadan tanık olur. Ayrıca diyaloglar, anlatının ritmini hızlandırır (Tekin, 2002, s. 194 ve 255). Eserde, Hz. Ali ile Kahkaha Sultan arasındaki diyaloglarla anlatının ritmi hızlanır. Okuyucu, Kahkaha Sultan'ın Sünni orduları ve Hz. Ali hakkındaki isteklerine de doğrudan bu diyaloglarla tanık olur. Anlatı tekniği olarak diyalog, askerlerin uyanmalarının ardından Hz. Ali'ye gittikleri ve rüyalarını anlattıkları bölümde de karşımıza çıkar. Hz. Ali ile askerler arasındaki bu kısa diyalogla Hz. Muhammed'in rüyadaki yönlendiricilik fonksiyonu belirginleşir.

358. Didiler kim yâ Emîre'l-mü'minîn/ Bize öğret şehadet îmân-ı dîn

359. Sen 'Alî'sin seni bildük bî-gümân / Bize öğretgil getürelüm îmân

360. 'Alî eydür beni kim didi size / Bunlar eydür Mustafâ didi bize

361. Didiler düşi nice kim gördiler / 'Alî öğretti îmâna geldiler

362. İki yüz kul çünkü Müselmân olur / İşt imdi 'Alî anda ne kılır (Sarıkaya, 2019, s. 228-229)

Edebî rüya metninin hazırlık aşamasındaki mekân, Kahkaha Sultan'ın sarayıdır. Rüyanın da sarayda geçtiği metinden anlaşılır. Edebî rüya metnindeki diğer mekânlar ise dekoratif nitelikler taşır. Bu mekânların olayların gelişmesine katkısı yoktur.

Zaman, masallarda olduğu gibi belirsizdir. Rüya anının ne kadar sürede gerçekleştiğine dair bir ifade de metinde bulunmamaktadır.

Askerler, rüyanın ardından Müslüman olup savaş için hazırlık yapmaya başlarlar. Bu durum, açıkça belirtilmemekle beraber onların yaşam üsluplarında ve kabullerinde belli ölçüde değişim geçirdiklerini gösterir.

366. Bunlar işitdi yaragını ider / İşit imdi Kakhaha mel'ûn n'ider (Sarıkaya, 2019, s. 225-229)

1.5. Tabir ve Tabirci İlişkisi

Askerlerin rüyasının asli sembolü, Hz. Muhammed'dir. Askerler, Hz. Muhammed'in davetiyle Müslüman olurlar. Klâsik dönem Türkçe rüya tabir-nâmelerinde Hz. Muhammed'i rüyada görmek uğurludur. Örneğin Ahmed-i Dâ'î, Farsçadan tercüme olarak dilimize kazandırdığı *Kitâbü't-Ta'bir-nâme Tercümesi* isimli eserinde Hz. Muhammed'i rüyasında gören kişinin berekete, bolluğa kavuşacağını, hâlinin iyileşeceğini, dünya ve ahiret hayatı için isteklerine kavuşacağını, Tanrı'nın merhametle ona muamele edeceğini kaydeder. Onun görüldüğü rüyalar, hayırlıdır. Gören kişi, iman etmiştir. Hz. Muhammed'in vücudundaki eksiklikler ise uğursuzluktur. (Ahmed-i Dâ'î, 2020, s. 114-115). Rüyanın ikinci dereceden sembolü ise sarayın içerisinde görülen nurdur. Bu ışık, askerlerin Müslüman olmaları ve Hz. Muhammed'in şefaatine kavuşmalarının yanı sıra rüyalarının uğurlu olmasıyla ilişkilendirilebilir.

Mesnevîde, rüyanın doğrudan bir tabiri yoktur. Rüyanın görüldüğü zaman dilimi belirsizdir. Askerler, uyandıklarında Hz. Ali'nin yanına gelirler. Ona gece gördükleri rüyayı anlatırlar. Onun yönlendirmesiyle Müslüman olurlar.

1.6. Rüyanın Sonuçları Bakımından Değerlendirilmesi

Hz. Ali-Kakhaha Sultan Cenk-nâmesi'ndeki bu deneyim, duygu hâli belli olmayan ancak rüya gören kişide değişim ve harekete neden olan rüyalardandır. Bu tür rüyalarda, rüya sahibinin hissettiği duygu açıkça belirtilmez. Bununla beraber rüyanın görülmesinin ardından muhatabın davranışlarında ve kabullerinde değişiklikler görülür. Örneğin 14. yüzyıl sanatkârlarından Tursun Fakih'in *Gazavat-ı Bahr-ı Ummân ve Sandûk* mesnevisinde Melik Anikâ, Hz. Ali'nin kılıcını çekip kendisini İslam dinine davet ettiğini rüyasında görür. Eserde, Melik Anikâ'nın duygu hâli açıkça belirtilmez.

143. Ben gice düşümde gördüm Ahmed'i / İki cihân güneşi Muhammed'i

144. Benüm adım durur bil ki Anikâ / 'Âşıkam Mustafâ ile Sâdika

145. Bilesince geldi gördüm Haydâr'ı / Zülfikâr'ı çekdi gördüm dîn eri

146. Zülfikâr'ı çekdi bana ol gâzî / İmân 'arz itdi bana kendü özi

147. Ol zamânda ben Müslümân olmuşam / İnanuban ehl-i imân olmuşam (Çetin, 2002, s. 146)

Askerlerin uyanma anında hissettikleri duygu hâli, metinde açıkça belirtilmez. Bununla beraber askerler, Hz. Ali'ye gelip rüyalarını anlatırlar ve çeşitli konuşmaların ardından Müslüman olurlar.

361. Didiler düşi nice kim gördiler / 'Alî öğretti imâna geldiler (Sarıkaya, 2019, s. 228)

Sonuç

Hz. Ali-Kakhaha Sultan Cenk-nâmesi, 14. yüzyıla ait müellifi ve istinsah tarihi bilinmeyen mesnevîlerdendir. Edebiyatımızdaki diğer cenk-nâmeler gibi Hz. Ali'nin tarihi kişiliği etrafında şekillenen ve hayali unsurların da eklenerek anlatıldığı bu eserde yer alan tek rüya, Kakhaha Sultan'ın eğitmesi için Hz. Ali'ye verdiği askerlere aittir. Elli sekiz beyitten oluşan edebî rüya metninin 308-342. beyitleri hazırlık kısmıdır. Otuz dört beyitten oluşan bu kısım, daha çok Kakhaha ile Hz. Ali arasındaki diyaloglarla şekillenir. Bu diyaloglarla okuyucu, Kakhaha'nın planlarını doğrudan onun ifadelerinden öğrenir.

Aynı zamanda Hz. Ali'nin şahsında; akılcı olma ve duruma göre hızlıca karar verme gibi ideal insana ait özellikler de böylece somutlaşır. 343-354. beyitlerde rüyaya yer verilir. 355-361. beyitlerde askerler, uyanmalarının ardından Hz. Ali'ye gidip rüyalarını anlatırlar. 362-366. beyitler ise sonuç kısmını oluşturur. Bölümler ve beyit sayıları değerlendirildiğinde edebî rüya metninin ayrıntılı bir hazırlık aşaması içerdiği, rüya kısmının ise sembole ve muhatapta beklenen değişikliğe odaklanarak anlatıldığı görülür. Tabirciye yöneliş, rüyanın anlatılması ve sonuç kısımları ise diğer bölümlere göre kısadır. Bu nedenle müellifin daha çok hazırlık ve rüya aşamalarına önem verdiği söylenebilir.

Edebî rüya metni, anlatı özellikleri, dili, üslubu ve motifleri bakımından masallara yaklaşır. Bununla beraber bu rüya, edebiyat tarihimizde örnekleri sıklıkla görülen din değiştirme deneyimlerinden biridir. Rüyanın bir kişiye ait olmaması ve askerlerin bu deneyimi aynı anda yaşamaları onu telepatik rüyalardan ayırır.

Rüyanın asli sembolü Hz. Muhammed'dir. Son kısımda görülen nur ise ikinci dereceden sembol olarak değerlendirilebilir. Uğurlu olan bu sembolün esas fonksiyonu, rüya sahiplerinin duygu hâlini pekiştirmek ve rüyanın sonuçlarını anlamsal olarak desteklemektir.

Askerlerin rüyası, Hz. Ali-Kahkaha Sultan Cenk-nâmesi'nin olay örgüsünde yön değiştirmeye neden olur. Askerler, gördükleri rüya neticesinde Müslüman olurlar. Hz. Ali'nin yanında Sünni ordularıyla savaşmak için eğitilen bu askerler, eserin ilerleyen kısımlarında gayrimüslim askerlerle mücadele ederler. Böylece Hz. Ali'nin sahip olduğu askeri güç de artar.

Kadim bir geleneğe sahip olan cenk-nâmelerde, rüyanın kullanımıyla ilgili yapılacak çalışmalarla konunun farklı yönleri de ilim âleminin istifadesine sunulabilecektir.

Kaynakça

- Ahmed-i Dâ'î. (2020). *Kitâbü 'l-ta 'bîr-nâme tercümesi vefât-ı Mûsâ peygambar 'aleyhi's-selâm el-benâtü 'l-tâsî 'aşerâ ve hazâ kitâb-ı ihtilâc-nâme* (E. Sarıkaya Haz.). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Akot, B. (2011). Tasavvufî terbiyede rüyanın değeri. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (19), 93-113.
- Buluç, S. (2007). XIII-XIV. asır Anadolu Türkçesine giriş. (Z. Korkmaz Haz.). *Makaleler* içinde (s. 52-56). Ankara: TDK Yayınları.
- Çelebioğlu, Â. (1999). *Türk edebiyatında mesnevi (XV. yy'a kadar)*. İstanbul: Kitabevi.
- Çetin, İ. (1997). *Türk edebiyatında Hz. Ali cenk-nâmeleri*. Ankara: KTB Yayınları.
- Çetin, İ. (2002). *Tursun Fakih hayatı-edebî şahsiyeti-mesnevileri*. Ankara: İlesam Yayınları.
- Çetin, İ. (2013). Türk tarih yazıcılığı: cenk-nâme/ gazâvât-nâme türü eser yazıcıları. (B. Gül-F. Ağca-F. Gökçe Ed.), *Bengü Bitig: Dursun Yıldırım Armağanı* içinde (s. 213-221). Ankara: Öncü Kitap.
- Er-Rudânî. (2009). *Cemi 'u 'l-fevâid min câmi 'i 'l-usûl ve mecmâ 'i 'z-zevâid: büyük hadis külliyyatı*. (2. baskı). (N. Erdoğan, Çev.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Güneş, Ö. (2010). *Fahrî'nin Husrev ü Şîrîn'i (metin ve tahlil), Nizâmî ve Şeyhî'nin eserleriyle karşılaştırılması*. (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Kocaer, A. F. (2005). *Sahih-i Müslim muhtasarı*. Konya: Hüner Yayınevi.
- Köprülü, F. (1990). *Köprülü'den seçmeler* (O. F. Köprülü Haz.). İstanbul: MEB Basımevi.

- Ocak, A. Y. (1992). *Kültür tarihi kaynağı olarak menâkıbnâmeler*. Ankara: TTK Basımevi.
- Özarslan, S. (2009). İslami kaynaklar ışığında rüya konusuna kelamî bir bakış. *Diyanet İlmî Dergi*, 45 (4), 89-108.
- Öztürk, Y. N. (2018). *Kur'ân-ı Kerim meali (Türkçe çeviri)*. (146. baskı). İstanbul: Yeni Boyut Yayıncılık.
- Öztürk, Z. (2003). Eğitim tarihimizde okuma toplantılarının yeri ve okunan kitaplar. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (4), 131-155.
- Sarikaya, E. (2016). Eski Türk edebiyatında ilk rüya: Odgurmuş'ın rüyası. *Türkiyat Mecmuası*, 26 (2), 345-370.
- Sarikaya, E. (2017). *Eski Türk edebiyatında rüya (başlangıçtan XV. asra kadar)*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Sarikaya, E. (2019). *Hz. Ali-Kahkaha sultan cenk-nâmesi*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Sarikaya, E. (2022). XV. asır mevlidlerinde rüya. *Divan Edebiyatı Vakfı Dergisi*, (29), 1156-1230.
- Tanpınar, A. H. (1977). *Edebiyat üzerine makaleler*. (2. baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tekin, M. (2002). *Roman sanatı I (romanın unsurları)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Toprak, İ. (2016). *Hazret-i Ali cenkleri*. (2. baskı). İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Türkoğlu, B. (2001). *Rüyaların gizli dili*. İstanbul: Sınır Ötesi Yayınları.
- Yıldırım, N. (2016). Kahramanlık anlatıları, efsane ve mitoloji. *İran kültürü (Zerdüşt'ten Fırdevsî'ye Sadi'den Şamlu'ya İran'ın sözlü ve yazılı kaynakları içinde* (s. 423-442). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Yücesoy, S. (2001). *Uykudaki bilgelik rüyalar*. İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları.

Ek: Metin

fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün

308. Geldi begler kamu ata bindiler / Açdılar kal‘a kapusın indiler
309. Bir zamân seyrân iderler ol yiri / Yine kal‘aya varur kamu varı
310. Turdı sultân iki yüz kulın alur / ‘Azm idüben ‘Alî katına gelür
311. Gördi sultânı gelür şîr-i Hudâ / Turdı yirinden ‘Alîyyü‘l-Murtazâ
312. Karşu vardı şâha du‘â eyledi / Gör ki sultân ‘Alî‘ye ne söyledi
313. Eydür iy Nasr-ı ‘Arab bu kulları / Dilerem ta‘lîm idesin bunları
314. Öğredesin san‘atundan bunlara / Her ne hüner bilür-isen iy yârâ
315. Zîra bunlar sevgülü kullar turur / Her biri kendüyi bin ere urur
316. Bunlara öğret hünerün dilerem / Çerisine Resûl‘ün diş bilerem
317. Kim varup Sünnîleri cümle kıram / ‘Alî başın kesüben kanın dökem
318. Anda bu kullar benümçün dürişe / Kıra Sünnîleri kamu urışa
319. Zîra bunlar key bahâdurlar-durur / Erlikî yürek bularda var-durur
320. Sen dahı san‘atın öğret bulara / Ta‘lîm eyle hüneründen kullara
321. Öğrenenler müstehakında görem / Cânuma hükm eyley olar yük virem
322. Sana virem rûzî tavar gencümi / Zâyî‘ itmeyem yolunda rencümi
323. Kerem eyle bunlara öğret usûl/ Döndi yine söyledi Zevcü‘l-Betûl
324. Eytdi şâhâ ne kim dir-isen idem / Kamu hünerüm bulara öğredem
325. Zîra çok ihsânun görmişem senün / Şöyle kılam sevine cânun senün
326. Ne kadar kim san‘atum var öğredem / Bunların öğrendüğünü isterem

327. Şöyle kim her biri hüner-bend ola / Oynayalar göresin saga sola
328. Bu kadar leşker ki sende var-durur / Bir kez eydesin eger bunlara ur
329. Çekeler kılıçlarını uralar / Ne ki düşmânun var-ısa kıralar
330. Sencileyin pehlevân-ı harb-ıla / En kiçisi aktara bir darb-ıla
331. Ok u yay kılıç oyunun bileler / Her birisi bir cihângîr olalar
332. Kılıç uran çaldugın kıla pâre / Ok atanı bir kılı iki pâre
333. Kullaruna ta'limi şöyle idem / Göresin ben bunlar-ıla ne idem
334. Kahkahâ 'Alî'ye hôş du'â ider / Yine döndi kendü tahtına gider
335. İki yüz kul 'Alî katında kalur / 'Alî başlar bunlara ta'lim kılur
336. Ok [u] yay kılıç oyunun gösterür / Her birine ta'lime her gün varur
337. Erlik oyunun kamusun bildiler / 'Alî'ye her birisi kul oldılar
338. Şöyle sevdiler 'Alî'yi cân-ıla / Zîra kerem gördiler ihsân-ıla
339. Dilemezler 'Alî'yi terk ideler / Yâhûd bir sâ'at katından gideler
340. Râzı oldı cümlesi kul olmaga / Gice gündüz tapusunda turmaga
341. Bir zamân bunlar 'Alî'yle kalur / Her biri bir işde hüner-bend olur
342. Her kimün kim 'Alî ola üstadı / Tan mıdur 'âlemde çıkarsa adı
343. Çünkü bunlar silâhşôr olur h'âce/ Yatur-iken düş görürler bir gice
344. Düşde gördiler ki Muhammed gelür / İki cihân halkına rahmet gelür
345. Çünkü bu kullar görürler Seyyîd'i / Karşu varup bunları gör n'eyledi
346. Kamusı barmak yukarı götürür / Mustafâ öninde îmân getirür
347. Döndi Resûl bunlara eydür turun/ Tan olıcak 'Alî katına varun

348. Ol size ta'lim iden-durur 'Alî/ Hem size ol gösterür togrı yolu
349. Delil ola cennete girmeklige / Size Tanrı didârın görmeklige
350. Ben dahı size şefâ'at eyleyem/ İki cihânda sizünle bileyem
351. Siz dahı 'Alî-y-ile gazâ idün/ Nire gider-ise siz bile gidün
352. Hem anun yârânlarun kurtarunuz/ Cennete bile giresiz kamunuz
353. Bunlar işitdi Resûl'den bu sözi / Ayagına tobrak itdiler yüzi
354. Didiler kim fidâ olsun cânumuz / Yoluna senün eyâ sultânımız
355. Düş içinde çünkü bular turdılar / Sarây için toptolu nûr gördiler
356. Çok salavât virdiler Muhammed'e / İşi[t] imdi bunları ne iş ide
357. Turdılar 'Alî katına geldiler / Kamu yüzlerini yire urdılar
358. Didiler kim yâ Emîre'l-mü'minîn/ Bize öğret şehadet îmân-ı dîn
359. Sen 'Alî'sin seni bildük bî-gümân / Bize öğretgil getürelüm îmân
360. 'Alî eydür beni kim didi size / Bunlar eydür Mustafâ didi bize
361. Didiler düşi nice kim gördiler / 'Alî öğretti îmâna geldiler
362. İki yüz kul çünkü Müselmân olur / İşit imdi 'Alî anda ne kılır
363. İşitdi bunlar vezîrün döndüğün / 'Alî önünde îmân getürdüğün
364. Didi ol dahı Müselmân'dur arı / Siz dahı dîn yolına eylen yarı
365. Kim yârânları kamu kurtaravuz / Hem bu kâfirlere kılıç salavuz
366. Bunlar işitdi yaragımı ider / İşit imdi Kahkaha mel'ûn n'ider (Sarıkaya, 2019, s. 225-229)